

Секція
ЦІННОСТІ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Іван ЗАГРІЙЧУК

*Доктор філософських наук, професор,
Український державний університет залізничного транспорту,
Харків, Україна
zagrij@yahoo.com*

ЦІННОСТІ ЯК ВИЯВ ЛЮДСЬКОЇ СВОБОДИ

Якщо приглянутись до проблем, які хвилюють людину, то можна виявити, що усі вони так чи інакше кореняться в природі людського мислення. Це не означає, що ми в такому разі нехтуємо об'єктивним характером світу, в якому живемо, однак обійти специфіку свідомого ставлення людини до оточуючого світу і відповідно осмислення ролі свідомості, знання у пізнанні нашої вбудованості у світ об'єктивних закономірностей неможливо.

Сказане означає, що поява людини з її здатністю мислити створила новий світ, який не подібний, не зводиться до того світу, який існував до людини та без неї. Природний світ без людської участі з усіма його катаклізмами, включаючи бурани, тайфуни, вулкани і т. п., демонструє нам безліч форм розвитку, які людина не відразу опанувала, не відразу їх зрозуміла та осмислила. Світ, образно кажучи, «не знає себе» без людини. Світ усвідомлює себе через людину як свою частину, частину, яка мислить. Це означає, що мислення є складовою частиною світу і його поява, поява людини з такою здатністю, перевела існування світу в зовсім інший режим існування.

Що це за режим існування? В чому його особливість і специфіка? Кидається у вічі, що характерною рисою мислення є здатність людини представити собі один предмет через інший. Наприклад, коли ми читаємо будь-які тексти, то ми за буквами, реченнями, граматичними формами вбачаємо реальні предмети, властивості і відносини між ними. Очевидно, що крилате висловлювання – «читайте між рядками» – й орієнтує читача на сприйняття не «букви», а «духу», тобто змісту, того, що відрізняється від баченого. Це стосується й усної мови, а не лише письмової. Більше того, це стосується й такого прекрасного образу, як «вовк в овечій шкурі»,

або такого мовного звороту як «не вір очам своїм», або гумору, що звучить у висловлюванні: «бреше, як очевидець» і т. п.

Тварини позбавлені здатності фіксувати одні предмети за допомогою інших. Перевага людини над тваринами полягає в тому, що вона полює на звірів, а не звірі на людину. Тільки тому, що тварини великі й маленькі не мислять, людина зуміла їх підкорити. А для небажаних домашніх тваринок навіть вигадала мишоловку, в яку, на жаль, інколи, в переносному сенсі, попадають і люди.

З гумором, чи без гумору неминуче виникає питання: що робить людину «володарем світу»? Завдяки чому вона зуміла приручити тварин, перехитрити їх, отримати над ними владу? Очевидно, що ця спроможність пов'язана з тим, що людина, завдяки мисленню, як способу опосередкованого пізнання світу, здатна через цю опосередкованість не підпорядковуватись природним законам, або, що те саме, діяти не за законами природи, а за власними законами. Діяти за власними законами не означає діяти супроти законів природи, хоч буває і таке. Діяти за власними законами – означає оперувати пізнаними законами природи у свій спосіб, використовувати їх для досягнення своїх, суто людських цілей.

Сказане означає, що людське суспільство, виростаючи із природи, не зводиться до її законів, а творить новий світ, світ людської культури, який спирається на природу і одночасно виходить за її межі. Вихід за межі природних законів пов'язаний зі свободою волі людини, яка є «здатністю починати причинний ряд подій» (І. Кант). Останнє означає: можливість діяти тоді, коли безпосередньої причини діяти немає, і не діяти, коли безпосередня причина діяти наявна.

Отже, мова йде про свободу від жорстких приписів природних законів. Саме завдяки цьому, людина спроможна на подвиги, на самопожертву, глибокий сенс якої полягає у нехтуванні найглибшим природним інстинктом, інстинктом самозбереження. Піти проти природного закону самозбереження є найвищим проявом людської свободи. Виявляється, що можна віддати життя заради цінностей, що є вищими за життя окремого індивіда.

Тут ми стикаємось з певним нонсенсом. І свобода людини, і її життя є найвищими цінностями. Заради яких цінностей людина в такому випадку здатна втратити не лише свободу, але й життя?

В силу кінченості людського життя і його суспільної природи цінність свободи, як й інші цінності, носять не лише індивідуальний характер, але є одночасно загальними. Свобода окремого індивіда не може бути забезпечена без свободи інших, тому особистості з яскраво вираженими

суспільними чеснотами спроможні пожертвувати собою заради збереження життя і свободи інших, як пишеться у Святому письмі: «немає більшої любові від любові того, хто віддає за друзів своє життя» [Івана 15:3, переклад І. Огієнка]. А це означає: посвята себе близьким і далеким, роду, народу, Людині. Героїчні вчинки з самопожертвою здійснюються заради відстоювання свободи як найвищої цінності людського існування взагалі.

Отже, проблема цінностей виходить за межі існування окремої людини і носить не природний, а суспільний характер. Вона має безпосереднє відношення до свободи. Цінності є там, де є свобода, свобода у широкому розумінні цього слова, якщо хочете, у філософському сенсі. Власне, сама свобода і є найвищою цінністю для людини. Цінності та свобода є нерозривними. Вони, хоч і є суб'єктивними по формі, все ж мають об'єктивний суспільний зміст. Завдяки цьому людина має можливість поступати, виходячи з власних міркувань. В залежності від того, як вона розуміє цінності людського життя, її вчинки можуть бути як моральними стосовно тих чи інших цінностей, так і аморальними. Очевидно, саме тому серед людей «блукає» висловлювання, що «людина не може бути твариною. Вона може бути кращою за тварину, або гіршою, але ніколи твариною». Напевно, це потрібно розуміти так — свободою людина може розпорядитись по-різному і саме тому суспільне життя, світ людської культури не зводиться до світу природи.

Людина творить своє суспільне буття, спираючись на цінності, які сама й виробляє. Як було сказано раніше, найвищою цінністю для неї є свобода. Але свободою можна розпорядитись по-різному. Її можна використати як в інтересах інших людей, так і супроти них.

Враховуючи свободу волі і неприродний, а суспільний характер будь-яких цінностей, останні не існують в готовій формі, їх слід впроваджувати, втілювати, відстоювати. Це той випадок, коли істина полягає не лише в тому, щоб узгодити свої поняття з об'єктивними предметами та відносинами між ними, а й у тому щоб привести недосконалі, несправедливі відносини у суспільстві з поняттями істинної свободи, істинних відносин, істинних цінностей.

Нерозуміння такого характеру цінностей, чи небажання осмислити їхню справжню природу ведуть до поводження з ними як із законами природи. Тоді апелюють до конкретних емпіричних прикладів, серед яких завжди можна віднайти такі, які нібито на практиці, в реальному житті заперечують теоретичне розуміння цінностей. Наслідком такої позиції є твердження, що наука відірвана від життя, що практика доводить

протилежне, що в житті не існує справедливості і що вона неможлива взагалі.

Коли сьогодні приходится як теоретично, так і практично відстоювати цінності людського існування, то це свідчить лише про те, на якому низькому рівні знаходиться сьогодні людська мораль, як далеко людство знаходиться від справжніх, істинних ідеалів і цінностей людського співжиття. І це не дивлячись на те, як далеко людина просунулась у пізнанні природи і створенні на основі цього знання сучасних проривних технологій. Тому зусилля в цій справі, на цьому терені потрібні і вони не повинні бути марними.

Отже, цінності створені людиною, її свобідною діяльністю. Вони представляють собою світ, що надбудовується над природним світом. Відповідно, марно очікувати та сподіватись, що вони з'являться самі по собі. Вся історія свідчить про те, що в усі часи людство боролось і добивалось свободи, як найвищої цінності людського існування. Тому важливо свободу волі людини спрямовувати на утвердження цінностей людського життя взагалі і свободи зокрема. Адже цінності є виявом людської свободи і свобідною діяльністю тільки і можуть бути втілені в реальному житті.

Леся АЛЕКСІЄВЕЦЬ

*Доктор історичних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Lmalex@ukr.net*

Микола АЛЕКСІЄВЕЦЬ

*Доктор історичних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
malexiyevets@ukr.net*

ВДЯЧНІСТЬ ЯК НОВА МОЖЛИВІСТЬ НОВОЇ ЛЮДИНИ

За умов російсько-української війни та військових конфліктів у багатьох частинах світу, багатомірної реальності, люди на ново переглядають морально-етичні цінності, їх роль у сучасній спільноті. Та, якщо подивитися глобальніше і глибше, то бачимо, що сьогодні дедалі